

AGNIESZKA ROMANKO

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska

agnieszka24@kul.pl

ORCID: 0000-0001-9206-747X

DOI: 10.13166/awsge/194553

**ISTOTA DEMOKRACJI W NAUCZANIU
JANA PAWŁA II**

**THE ESSENCE OF DEMOCRACY IN THE
TEACHING OF JOHN PAUL II**

**Ministerstwo
Edukacji i Nauki**

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki II” pt. „Współczesny obraz społeczeństwa polskiego w nauce i debacie publicznej”

WSGE UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES IN JÓZEFÓW PUBLISHING HOUSE

ABSTRAKT

W opracowaniu podjęto próbę syntetycznego przedstawienia istoty demokracji w nauczaniu papieża Jana Pawła II. Biskup Rzymu zwracał uwagę, że *autentyczna* demokracja możliwa jest tylko w państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej. Przestrzegał przed relatywizmem etycznym, według którego błędnie zakłada się, że obiektywne normy moralne prowadzą do autorytaryzmu.

SŁOWA KLUCZOWE: *papież Jan Paweł II, Kościół katolicki, demokracja, godność osoby ludzkiej*

ABSTRACT

The study attempts to synthetically present the essence of democracy in the teaching of Pope John Paul II. The Bishop of Rome pointed out that *authentic* democracy is possible only in a state of law and based on a correct conception of the human person. He warned against ethical relativism, according to which it is wrongly assumed that objective moral norms lead to authoritarianism.

KEYWORDS: *Pope John Paul II, Catholic Church, democracy, dignity of the human person*

WPROWADZENIE

W nauczaniu papieża Jana Pawła II właściwym odniesieniem wszystkich programów, systemów czy ustrojów powinno być dobro każdej osoby ludzkiej. Uzasadnieniem tego jest chociażby fakt, iż – jak podkreślił w liście z dnia 1 września 1980 r. przesłanym do szefów państw-sygnatariuszy Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie – Kościół katolicki, ze względu na swoją uniwersalną misję religijną, jest zobowiązany świadczyć pomoc każdej osobie ludzkiej w dążeniu do pokoju i społecznej sprawiedliwości, natomiast w sposób szczególny odpowiedzialność ta spoczywa

na rządach poszczególnych państw^[1]. To wzajemne współdziałanie Kościoła i państwa ma na celu dobro każdego człowieka, który przynależy – choć z różnych tytułów – do dwóch społeczności, tj. politycznej i religijnej. Wspólnota polityczna obejmuje bowiem w sposób konieczny wszystkich obywateli, natomiast do wspólnoty religijnej w sposób wolny należą tylko wierzący^[2].

Dlatego celem opracowania jest w pierwszej kolejności przedstawienie pojęcia demokracji w nauczaniu Jana Pawła II, a następnie wymogów *autentycznej* demokracji, oraz zagrożeń wynikających z nieuwzględniania prawidłowej koncepcji każdej osoby ludzkiej z jej niezbywalnymi prawami.

ROZUMIENIE DEMOKRACJI

Papież Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus*^[3] zdefiniował demokrację zarówno w sensie pozytywnym, jak i negatywnym. W znaczeniu pozytywnym zauważył, że *Kościół docenia demokrację jako system, który zapewnia udział obywateli w decyzjach politycznych i rządzonym gwarantuje możliwość wyboru oraz kontrolowania własnych rządów, a także – kiedy należy to uczynić – zastępowania ich w sposób pokojowy innymi* (CA, nr 46). System demokratyczny opiera się na dwukierunkowym procesie wpływania społeczeństwa na władzę i odwrotnie^[4]. Uprawnieni obywatele mogą wybierać, kontrolować lub – w ra-

^[1] Jan Paweł II, *List do przywódców państw* (01.09.1980), [w:] *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, i in. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 404.

^[2] Jan Paweł II, *Przemówienie na forum Parlamentu Europejskiego* (11.10.1988), [w:] *Kościelne prawo publiczne...*, s. 415.

^[3] Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus w setną rocznicę encykliki Rerum novarum* (01.05.1991) [dalej: CA], [w:] *Kościelne prawo publiczne...*, s. 318–374.

^[4] J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004, s. 29. Autor ten do podstawowych elementów współczesnej demokracji zalicza: 1) poszanowanie przez państwo praw i wolności należnych wszystkim obywatelom na zasadzie równości; 2) wyłanianie organów władzy państwowej przez uprawnionych obywateli w drodze wyborów powszechnych, tajnych i okresowych; 3) pluralizm polityczny wyrażający się w istnieniu wielu partii politycznych; 4) odnoszenie się partii politycznych i organów państwowych do społeczeństwa odbywa się z zachowaniem określonych zasad i procedur; zob. tamże.

zie potrzeby – zmieniać swoich przedstawicieli. W ten sposób niejako *partycypują* w sprawowaniu przez nich władzy^[5]. Z kolei rozumienie demokracji w znaczeniu negatywnym oznacza, iż nie może ona *sprzyjać* powstawaniu wąskich grup kierowniczych, które dla własnych partykularnych korzyści albo dla celów ideologicznych przywłaszczają sobie władzę w państwie (CA, nr 46).

WYMOGI "AUTENTYCZNEJ" DEMOKRACJI

Jan Paweł II niejednokrotnie przypominał nauczanie Kościoła na temat szczególnej duchowej misji i troski o integralne dobro każdego człowieka. Dlatego w tym duchu rozumiał także właściwe pojmowanie demokracji, wskazując na jej zasadnicze wymogi: *Autentyczna demokracja możliwa jest tylko w państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej. Wymaga ona spełnienia koniecznych warunków, jakich wymaga promocja zarówno poszczególnych osób, przez wychowanie i formację w duchu prawdziwych ideałów, jak i »podmiotowości« społeczeństwa, przez tworzenie struktur uczestnictwa oraz współodpowiedzialności* (CA, nr 46). Rozwiązania wskazywane przez Jana Pawła II mają charakter personalistyczny i są zakotwiczone w antropologii chrześcijańskiej.

W pierwszej kolejności trzeba zwrócić uwagę, że w duchu chrystianizmu tłumaczy *ratio legis*, dla którego jest uprawniony, a nawet zobowiązany do wyrażania troski w zakresie bieżących spraw społeczności politycznej, a do której przynależą jednocześnie także wierni Kościoła katolickiego. *Moją zatem powinnością jest stanowcze głoszenie prawdy, że gdyby religijne i chrześcijańskie podłoże kultury tego kontynentu zostało pozbawione wpływu na etykę i kształt społeczeństw, oznaczałoby to nie tylko zaprzeczenie całego dziedzictwa*

^[5] *Demokrację* w ustroju państwowym należy odróżnić od *demokratyzacji* Kościoła, która była postulowana w związku z wprowadzeniem ustroju demokratycznego w państwach. Demokratyzacja Kościoła to proces *zmierający do udziału całego ludu Bożego w odpowiedzialności i zarządzaniu Kościołem przy zachowaniu hierarchicznej struktury jego ustroju [...]; w postaci skrajnej przejawia się w postulatach równorzędnego udziału we władzy dla wszystkich członków Kościoła (na wzór instytucji świeckich)*; zob. M. Stasiak, *Demokratyzacja Kościoła*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, M. Sitarz (red.), Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2019, kol. 512.

europiejskiej przeszłości, ale i poważne zagrożenie dla godnej przyszłości mieszkańców Europy. I to wszystkich – wierzących i niewierzących^[6].

Biskup Rzymu przypomina, że życiem politycznym kieruje zasada rozdziału tego, *co należy do Cezara* od tego, *co należy do Boga* (por. Mt 22,21). Dlatego też państwo czy władza polityczna, należąc do rzeczy zmiennych tego świata, podlegają nieustannemu udoskonalaniu^[7]. W konsekwencji demokracja także wymaga ciągłego poprawiania i ulepszania^[8]. Zauważa również, że już starożytni Grecy odkryli, iż *nie może być demokracji bez podporządkowania wszystkich prawu oraz że każde prawo musi być oparte na transcendentnej normie prawdy i sprawiedliwości. Twierdzenie, że »to, co należy do Boga«* pozostaje w gestii wspólnoty religijnej, a nie państwa, stawia ludzkiej władzy zdrowe granice, wyznaczone przez sumienie, ostateczne przeznaczenie, najwyższy sens istnienia, otwarcie na absolut, dążenie do nieosiągalnych nigdy w pełni celów, które pobudza wysiłki i skłania do właściwych wyborów^[9].

Wobec powyższego, prawidłowa koncepcja osoby ludzkiej – stanowiąca jeden z wymogów autentycznej demokracji według Jana Pawła II – obejmuje zarówno wychowanie i formację w prawdziwych ideałach, jak i tworzenie struktur uczestnictwa i wspólnej odpowiedzialności za każdego człowieka. Poszanowanie godności osoby ludzkiej i jej praw – zgodnie z preambułą konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską ratyfikowanego ze strony Kościoła katolickiego przez papieża Jana Pawła II – jest *fundamentem rozwoju wolnego i demokratycznego społeczeństwa*^[10]. W trosce o rozwój autentycznej i zdrowej demokracji trzeba nieustannie powracać do wartości ludzkich i moralnych, które wynikają z prawdy o człowieku, [...] *których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać*

^[6] Jan Paweł II, *Przemówienie na forum Parlamentu Europejskiego...*, s. 416; szerzej zob. M. Sitarz, *Tożsamość Europy w nauczaniu Jana Pawła II, Kościół i Prawo*, 2018, 7 (20), nr 2, s. 209–218, doi: 10.18290/kip.2018.7.2-14.

^[7] Tamże, s. 415.

^[8] Zob. J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie...*, s. 30.

^[9] Jan Paweł II, *Przemówienie na forum Parlamentu Europejskiego...*, s. 415.

^[10] Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać^[11]. Papież Jan Paweł II tłumaczy właściwe pojmowanie demokracji, która nie może być rozumiana jako opinia większości, pozbawiona odniesienia do moralności i prawa naturalnego: *Podstawą tych wartości nie mogą być tymczasowe i zmienne »większości« opinii publicznej, ale wyłącznie uznanie obiektywnego prawa moralnego, które jako »prawo naturalne«, wpisane w serce człowieka, jest normatywnym punktem odniesienia także dla prawa cywilnego. Gdyby na skutek tragicznego zagłuszenia sumienia zbiorowego sceptycyzm podał w wątpliwość nawet fundamentalne zasady prawa moralnego, zachwiałoby to samymi podstawami ładu demokratycznego, tak że stałby się on jedynie mechanizmem empirycznej regulacji różnych i przeciwstawnych dążeń* (EV, nr 70).

ZAGROŻENIA DEMOKRACJI

Jan Paweł II wielokrotnie powtarzał, że *demokracja bez wartości łatwo się przemienia w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm* (CA, nr 46)^[12]. Rządzący muszą kierować się *ostateczną prawdą*, będącą przewodnikiem dla działalności politycznej. W przeciwnym razie *autentycznej demokracji* przeciwstawia się takie zjawiska, jak: agnostycyzm, relatywizm czy instrumentalizację idei. Około 30 lat temu Biskup Rzymu stwierdził: *Można się spotkać z poglądem, że relatywizm ten jest warunkiem demokracji, jako że tylko on miałby gwarantować tolerancję, wzajemny szacunek między ludźmi i uznanie decyzji większości, podczas gdy normy moralne uważane za obiektywne i wiążące prowadziłyby rzekomo do autorytaryzmu i nietolerancji* (EV, nr 70). Współcześnie – w dobie trwającej wojny ideologicznej – nie ma już wątpliwości, że obiektywne normy moralne

[11] Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (25.03.1995) [dalej: EV], https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html (dostęp: 24.08.2024), nr 71.

[12] Zob. także Jan Paweł II, *Przemówienie w Sejmie RP* (11.06.1999), [w:] *Kościelne prawo publiczne...*, s. 437–442.

tracą na wartości w państwie demokratycznym^[13]. Tymczasem niezwykle aktualne pozostaje spostrzeżenie Jana Pawła II: *Gdy większość parlamentarna lub społeczna uchwała, że zabicie jeszcze nienarodzonego życia ludzkiego jest prawnie dopuszczalne, choćby nawet pod pewnymi warunkami, to czyż nie podejmuje tym samym decyzji »tyrańskiej« wobec najsłabszej i najbardziej bezbronnej ludzkiej istoty? Sumienie powszechne słusznie wzdraga się w obliczu zbrodni przeciw ludzkości, które stały się tak smutnym doświadczeniem naszego stulecia. Czyż te zbrodnie przestałyby być zbrodniami, gdyby nie popełnili ich pozbawieni skrupułów dyktatorzy, ale gdyby nadała im prawomocność zgoda większości?* (EV, nr 70).

PODSUMOWANIE

Kościół pozytywnie odnosi się do ustroju demokratycznego państwa prawa. Demokracja jednak, aby była *autentyczna* i *zdrowa*, powinna być oparta na poprawnej koncepcji osoby ludzkiej i współodpowiedzialności za każdego człowieka. Ustrój państwowy pozbawiony wartości i obiektywnych norm moralnych prowadzi do relatywizowania rzeczywistości, a w konsekwencji przeradza się w totalitaryzm.

^[13] Szerzej zob. *Bezpieczeństwo prawne państw demokratycznych w procesie integracji europejskiej: Polska – Słowacja – Ukraina*, J. Krukowski, J. Potrzyszcz, M. Sitarz (red.), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016.

BIBLIOGRAFIA

- Krukowski J., Potrzeszcz J., Sitarz M. (red.), *Bezpieczeństwo prawne państw demokratycznych w procesie integracji europejskiej: Polska – Słowacja – Ukraina*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016.
- Krukowski J., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004.
- Sitarz M., *Tożsamość Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, *Kościół i Prawo*, 2018, 7 (20), nr 2, s. 209–218, doi: 10.18290/kip.2018.7.2-14.
- Stasiak M., *Demokratyzacja Kościoła*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, M. Sitarz (red.), Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2019, kol. 512–517.

ŹRÓDŁA PRAWA

- Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus w setną rocznicę encykliki Rerum novarum* (01.05.1991), [w:] *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, i in. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 318–374.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (25.03.1995), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html (dostęp: 24.08.2024).
- Jan Paweł II, *List do przywódców państw* (01.09.1980), [w:] *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, i in. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 404–411.
- Jan Paweł II, *Przemówienie na forum Parlamentu Europejskiego* (11.10.1988), [w:] *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, i in. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 412–417.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w Sejmie RP* (11.06.1999), [w:] *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, i in. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 437–442.
- Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.